

Lamár Erzsébet

Bevezetés a szubjektivitás filozófiájába

2. A karteziánus szubjektum. (Descartes) 2. 1. Descartes útja a cogito-érvig.

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

2. 1. A karteziánus szubjektum. (Descartes) Descartes útja a cogito-érvig.

René Descartes (1596-1650)

Az első két témában a filozófiatörténet egyik legismertebb és legnagyobb hatású gondolata, az ún. **cogito-érv értelmezésére teszünk kísérletet**. Látni fogjuk, hogy valóban paradigmaticus jelentőségű tételről van szó, mely alapjaiban változtatta meg a nyugati gondolkodás irányát, így nem túlzás azt állítani, hogy Descartes volt a modern filozófia megalapítója.

Az első téma a cogito-érv megszületéséig vezető úton követi a gondolkodót, míg a második témában az érv bemutatására és problematizálására kerül sor.

Ismert anekdota, miszerint az alapvetően természettudományos érdeklődésű gondolkodó érdeklődése három, egyetlen éjszakán látott álom* hatására fordult a filozófia felé, hogy annak segítségével feltárja az általában vett megismerés biztos alapjait. Descartes hasonlata szerint ugyanis a tudományok rendszere fához hasonló, melynek gyökerei a metafizika, törzse a fizika, ágai pedig az orvostudomány, a mechanika, végül a legmagasabb szintű tudomány, mely az emberi megismerés végcélja: az erkölcsan. A metafizikára hárul tehát a

* Az első álomban az öt elsodró erős szél (ti. a „csaló démon”) átveszi az uralmat az utcán kóborló Descartes akarata felett, majd a második álomban azonban az igazság villáma csap le a gondolkodó szobájában, ismerős tárgyait új, különös fénybe vonva. Végül a harmadik álomban egy szótárat és egy verseskötetet talál az asztalán, melyek megadják számára a tudás teljességének és a filozófia életbölcsességgé nemesítésének lehetőségét.

feladat, hogy feltárja azokat a kétségbevonhatatlan **alaptételeket**, melyekből kiindulva, a helyes **módszer** alkalmazásával, megismerhetjük a minket körülvevő világot.

A kérdés tehát a következő: **létezik-e a kétségbevonhatatlan igazság, mely azután minden további ismeret igazságának kritériuma lehet, és ha igen, hogyan juthatunk el hozzá?** Ennek a kérdéseknek a megválaszolására vállalkozik Descartes *Értekezés a módszerről* c. művében, melynek negyedik, a cogito-érvet és Isten szükségszerű létezésének bizonyítását tartalmazó részével a következő leckében foglalkozunk.

Az emberi megismerőképesség szerkezete

Igaz ismeretre Descartes szerint a **tisztán szellemi megismerő erő** [*vis cognoscens*] tevékenységének, ti. az ún. **értelmi belátásnak** [*intelligere / ingenium*] az eredményeként tehetünk szert.

Az emberi megismerőképesség négy fakultása: értelem, képzelet, érzékek, emlékezet, melyek közül az utóbbi három feladata, hogy kiszolgálja, vagyis „nyersanyaggal” lássa el az értelmet. Az emlékezet őrzi meg az érzékek

„viaszának” lenyomatát, a képzelet pedig megjeleníti a (valós és nem valós) létezők ideáit. Az érzékeket és a képzeletet az ún. „közös érzék” kapcsolja össze. **A megismerés Descartes szerint az „egyszerű természetek” ingenium általi megismerése.** Az „egyszerű természetek” 3 félék lehetnek: tisztán értelmiek (pl. kétely), tisztán anyagiak (pl. kiterjedés), vagy egyszerre értelmiek és anyagiak (pl. létezés).

A módszer jelentősége

Amint azt a későbbiekben látni fogjuk, Descartes gondolkodásának egyik, ha nem a legfontosabb motívuma a belső és külső, ti. a megismerő elme és a megismerendő külvilág megkülönböztetése. Alaptézise, hogy a józan ész és az egyetemes bölcsesség megismerésének meg kell előznie a külső tárgyak vizsgálatát. Descartes számára az „én” magát a megismerő elmét mint az általában vett tudás lehetőségfeltételét jelenti, tehát **a megismerés helyes módszerének feltárásához mindenekelőtt az elme szerkezetét, működését kell vizsgálat tárgyává tennünk.** A „nulladik”, legalapvetőbb lépés tehát nem más, mint az **önreflexió**, mely ezért módszertani jelentőséggel bír Descartes-nál.

Minden tudás kizárólag **intuíció** (ti. a tiszta és elkülönített belátás) és dedukció révén szerezhető meg, alapjául pedig az elme veleszületett ideái [*idea innata*] szolgálnak. Az ismeretlen szerkezetét kétirányú módszerrel, az **analízis** (felosztás) és a **szintézis** (összekapcsolás) segítségével tárhatjuk fel.

Érdekes lesz megfigyelnünk, hogyan alkalmazza Descartes az általunk olvasott két szövegben az analízis módszerét. Míg hagyományosan a bizonytalan, relatív érvényességű állítások fokozatos leválasztásával jutunk el az abszolút, kétségbevonhatatlan igazságig, addig ezekben az esetekben egy sokkal radikálisabb eljárást figyelhetünk meg. Descartes az ún. **reductio ad absurdum érvelést** alkalmazza, vagyis a bizonyítani kívánt tétel ellentétének hamisságát igazolja, amiből szükségképp következik előbbi igazsága. Ennek módszertani jelentőségére a szövegek elemzésekor még visszatérünk.

Irodalom:

- Descartes, René 2006: „Szabályok az értelem vezetésére.” XII. szabály. In: Boros Gábor (szerk.): *A XVII. századi filozófia antológiája*. Áron Kiadó, Bp., 64-79.
- Boros Gábor: „René Descartes.” In: Boros Gábor et al.: *Filozófia*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2010.647-672.

Ellenőrző kérdések:

1. Mi Descartes szerint a megismerés?
2. Melyek a megismerőképesség fakultásai?
3. Hogyan juthatunk el a megismerés helyes módszeréig, és miben áll ez?